

ROZWÓJ RODZIMEGO RUCHU REKONSTRUKTORSKIEGO A KULISY POWSTANIA KAPITUŁY RYCERSTWA POLSKIEGO

Słowa kluczowe: Kapituła Rycerstwa Polskiego, rekonstrukcje historyczne, turystyka militarna

Key words: Chapter of Polish Knights, historical reenactment, military tourism

Schlüsselwörter: Polnischer Ritterschaftsstift, historische Rekonstruktionen, Militärtourismus

Wielu badaczy stara się precyzyjnie zdefiniować współcześnie popularne zjawisko społeczne polegające na odtwarzaniu wydarzeń historycznych. Trudno jednak jest w tym zakresie osiągnąć akceptowalny consensus. Do najczęściej używanych określeń należą *odtwórstwo historyczne* i *rekonstrukcje historyczne*, choć zaznacza się, że nie można ich utożsamiać ze sobą. W polskiej literaturze naukowej najczęściej używanym terminem są rekonstrukcje historyczne. Został on przyjęty na początku lat 90. XX w. przez rodzime środowiska rekonstruktorskie. Mimo, że jest to zwrot, który powstał współcześnie i w latach 90. XX stulecia nie funkcjonował w obiegu, należy nadmienić, że w ostatniej dekadzie omawianego wieku używano terminów takich jak „ruch rycerski” czy „bractwa rycerskie”. Opiswane zjawisko jest na tyle szerokie, że obejmuje zarówno odtwarzane sceny batalistyczne oraz praktykowanie szeroko rozumianych działań pozamilitarnych. W wielu przypadkach autorzy prac poświęconych temu zagadnieniu, podchodzą do nazewnictwa liberalnie i stosują terminy *odtwórstwo* czy *rekonstrukcje* zamiennie¹.

Należy najpierw zastanowić się, czy możliwe jest dokładne odtworzenie przedmiotów czy realiów z przeszłości? Rekonstruktorzy podkreślają, że ich zadaniem

---

* Bartłomiej Wypych – doktorant w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych UWM w Olsztynie. Obszary zainteresowań: historia powszechna średniowiecza, rekonstrukcje historyczne, muzyka młodzieżowa w PRL-u.

¹ Zob. S. Markowski, *Rekonstrukcje historyczne w wychowaniu młodzieży*, „Zeszyty Naukowe WSOWL”, 2009, nr 1, s. 70; J. Hochleitner, I. Rekuć, *O „ożywianiu” historii i współczesnych rycerzach na malborskim zamku*, [w:] *W służbie zabytków*, red. J. Hochleitner, K. Polejowski, Malbork 2017, s. 327; M. Pstrocka-Rak, *Uczestnictwo reanimatorów dawnej historii w imprezach turystyki kulturowej na przykładzie inscenizacji bitwy pod Grunwaldem*, „Turystyka Kulturowa” (dalej: TK), 2013, nr 4, s. 6.

jest tylko przypomnieniem pewnych wydarzeń z przeszłości, a nie wierne ich odtwarzanie. Rola odtwórcy to odegranie wyznaczonej roli w oparciu o źródła historyczne. Odtwórca nie może np. wczuć się w stan emocjonalny odtwarzanych postaci (odtworzyć strach, czy empatię)².

Wraz z rozwojem opisywanego zjawiska³, zakres odtwarzanych aktywności – zarówno sfery militarnej, jak i życia codziennego – uległ ewolucji, o czym przekonują próby definicji tego zjawiska sprzed kilku lat⁴. W międzyczasie powstały grupy rekonstrukcji historycznych tańca, mody dawnej, czy obyczajów⁵. W obrębie rzemiosł powstają nowe specjalizacje, coraz częściej odtwarzane są rytuały oraz obrzędy religijne. Nie ulega wątpliwości, że pojęcie „rekonstrukcje historyczne” diametralnie różni się od terminów funkcjonujących pod koniec XX w. Dla celów obecnych rozważań przyjmuję, iż odtwórstwem historycznym jest dla mnie zrekonstruowanie przeszłych wydarzeń militarnych, jak i życia społecznego. Wytworzenie całego niemal środowiska, z uwagą na jak najwierniejsze oryginałowi odwzorowanie czynności z dawnych epok. Są to m.in. bitwy, turnieje rycerskie, rzemiosła, nieistniejące współcześnie zawody, obyczaje, maniery, moda, rytuały, gry, zabawy, obrzędy religijne przy użyciu replik z epoki.

W latach 90. XX w. zakres odtwórstwa nie był zdecydowanie tak szeroko postrzegany, jak obecnie. Odtwarzano bowiem głównie sferę militarną, a rozwinięte rzemieślnictwo ówczesnie nie istniało. Na ostatnie dziesięciolecie XX stulecia⁶ przypada gwałtowny wzrost popularności ruchu rycerskiego. W tym czasie w Polsce nastąpiły istotne przemiany gospodarczo-polityczne, które sprzyjały rozwojowi rodzimego odtwórstwa historycznego. Ówczesne społeczeństwo było zmęczone

² Zob. J. Chańko, J.A. Daszyńska, *Rekonstrukcja historyczna: hobby, pasja, komercja?*, „Wiadomości Historyczne”, 2006, nr 6, s. 4.

³ Odtwórstwo historyczne sprowadzono do kraju już w II poł. lat 70. XX w. przez Zygmunta Kwiatkowskiego – ówczesnego kasztelana zamku w Golubiu-Dobrzyniu. Działaniom z tamtych lat bliżej było jednak do *zabawy w rycerzy*, niż rekonstrukcji historycznych, o których mówić można od poł. lat 90. XX w. Pierwsze przedsięwzięcia rekonstruktorskie nie były na wysokim poziomie pod względem merytorycznym. W owym czasie nowości z Zachodu nie były chętnie widziane w kraju realnego socjalizmu. Zob. J. Hańko, J.A. Daszyńska, op. cit., s. 4; K. Rojek, *Znaczenie pamiątek i rekonstrukcji historycznych epoki napoleońskiej w Polsce dla rozwoju turystyki kulturowej (historyczno-biograficznej)*, TK, 2009, nr 5, s. 5. W latach 70. i 80. XX w., które charakteryzował bardzo niski stopień profesjonalizacji GRH. Zob. B. Wypych, *Narodziny rodzimego ruchu rekonstruktorskiego w latach 1977–1997*, „Zapiski z Pogranicza”, (złożony do druku); Wywiad z synem zmarłego w 2005 r. Z. Kwiatkowskiego. Zob. <https://www.tygodnikprzeglad.pl/sladami-ojca/>, dostęp 6 XII 2017.

⁴ M. Bogacki, *O współczesnym „ożywianiu” przeszłości – charakterystyka odtwórstwa historycznego*, TK, 2010, nr 5, s. 16; K. Rojek, op. cit., s. 6; P.T. Kwiatkowski, *Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji*, t. 2, Warszawa 2008, s. 110–111; M. Pietrzyk, *Świat społeczny rekonstrukcji historycznej epoki późnego średniowiecza: podstawowe założenia, problemy i wyzwania badawcze*, TK, 2016, nr 6, s. 46.

⁵ M. Wołyńska, *XVI-wieczna uczta gdańska. Rekonstrukcja historyczna w oparciu o zabytki archeologiczne, ikonografię i źródła pisane*, [w:] *Młodość Historii. Materialne i niematerialne aspekty rekonstrukcji historycznej*, t. 2, red. A. Kosecki, Toruń 2014, s. 69.

⁶ A. Sommer, *Podstawy działalności Towarzystwa Turniejowego – Unia Pruska jako przykład współczesnego Ruchu Rycerskiego w Polsce*, praca magisterska pod kierunkiem prof. A. Klondera, Bydgoszcz 2006, s. 28.

schematyzmem PRL-u, czy represyjnym systemem rządów. Poszukiwało swego rodzaju ucieczki od rzeczywistości bez perspektyw. Omawiane odtwórstwo historyczne⁷ w tamtym czasie było dla wielu właśnie taką formą terapii społecznej.

Osiem lat, stanowiących główny temat niniejszych rozważań, to okres burzliwych przemian w badanych grupach rekonstrukcji historycznej. Odtwórcy toczyli między sobą spory natury ideologicznej, aż w 1997 r. powołano Kapitułę Rycerstwa Polskiego (KRP). Powstanie instytucji, która zjednoczyła dużą część rodzimych bractw rycerskich było niezwykle istotne. Środowisko kapitulne od samego początku cechował wysoki stopień profesjonalizmu. Stanowiło i nadal stanowi wzór dla środowisk pozakapitulnych. Od roku 1997 odtwórstwo nie jest wyłącznie traktowane jako zabawa, ale raczej jako oparta na źródłach historycznych działalność merytoryczna⁸.

Współcześnie omawiana problematyka cieszy się coraz większym zainteresowaniem badaczy. Odtwórstwo historyczne ma istotny wpływ na rozwój turystyki historycznej⁹, a także działań edukacyjno-wychowawczych. Wskazuje się, iż takie czynności wzmacniają tożsamość oraz świadomość narodową oraz wpływają pozytywnie na kultywowanie historii regionu¹⁰. Do tej pory jednak w tych publikacjach

⁷ Rekonstrukcja historyczna to rodzaj manifestacyjnego oporu wobec skomercjalizowanej współczesności, paradoksalnie włączony w system komercyjnych wymian [...] Odtwórstwo historyczne to właściwa odpowiedź na pytanie, jak nie raz i nie dwa pozasystemowe, awanturnicze przygody, pozostawiając czas cały w tym systemie jedną nogę i realizując systemowe przykazanie odgrywania cenionych przez publiczność performansów. Zob. T. Szlendak, *Skuteczni performerzy, połowiczni rebelianci, nieefektywni edukatorzy?* [w:] M. Olechnicki, T. Szlendak, A. Karwacki, *Grupy rekonstrukcji historycznej. Edukacja i konsumowanie przeszłości*, Toruń 2016, s. 109–153.

⁸ Współcześnie rekonstrukcje wykorzystywane są głównie do dydaktyki historii na różnych poziomach. Zob. J. Gulanowski, *Rekonstrukcja historyczna a problem zapośredniczenia w pedagogice*, https://www.academia.edu/1510306/Rekonstrukcja_historyczna_a_problem_zapo%C5%9Bredniczenia_w_pedagogice, dostęp: 19 V 2017; J. Janiec, *Możliwość wykorzystania interdyscyplinarnego odtwórstwa historycznego na poziomie szkoły podstawowej i gimnazjum oraz liceum w programie IB (International Baccalaurete)*; [w:] *Młodość Historii*, t. 2, s. 183–192. Warto również wspomnieć o różnego typu eventach historycznych, gdzie główną atrakcją są inscenizacje historyczne. Zob. A. Kosecki, *Najważniejsze wydarzenia z historii Bydgoszczy i regionu mogące stanowić inspirację do organizowania inscenizacji historycznych w oparciu o opinie nauczycieli historii bydgoskich szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych*, [w:] *Młodość Historii*, t. 2, s. 193–220. Zdecydowanie zaletami nauczania na żywo jest barwna i żywa forma przekazywania wiedzy, który przemawia do wyobraźni, jednak atrakcyjna wizualizacja może stanowić jedynie dodatek do rzetelnej pracy na źródłach historycznych. Takie wizualne przedstawienie dziedzictwa przeszłości ma niewątpliwie szereg zalet m.in. po przez atrakcyjny, angażujący oraz interaktywny kontakt widza z przeszłością. Zob. M. Pawleta, *Rekonstrukcje i inscenizacje przeszłości w perspektywie turystyki archeologicznej w Polsce*, [w:] J. Gancarski, *Skanseny archeologiczne i archeologia eksperymentalna szansą na rozwój turystyki*, Krosno 2015, s. 364–384, M.M. Stuglis, *Pomiędzy rekonstrukcją, odtwórstwem, a inscenizacją, czyli próba analizy zjawiska rekonstrukcji historycznej*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2013, nr 2, s. 150. Przykładem uczelni, która stosuje rekonstrukcje historyczne w procesie nauczania jest IH UMCS. Zob. D. Słapek, *Rekonstrukcje, repliki, eksperyment... – odtwórstwo historyczne, a dydaktyka historii starożytnej w Instytucie Historii UMCS w latach 2002–2015*, [w:] *Historia starożytna na polskich uniwersytetach – wczoraj, dziś, jutro*, red. R. Kulesza, Warszawa 2016, s. 53.

⁹ T. Jędrusiak, A.M. Rohrscheidt, *Militarna turystyka kulturowa*, Warszawa 2011, s. 232–243.

¹⁰ Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, *Grupy rekonstrukcji historycznych-działania oddolne na rzecz krzewienia kultury narodowej*, Warszawa 2016, s. 4; G. Antoszek,

niedostatecznie zwrócono uwagę na funkcjonowanie opisywanej KRP. Poniżej zebrane informacje w dużym stopniu zawdzięczam wywiadowi przeprowadzonemu na początku sierpnia 2017 r. z Hetmanem Wielkim KRP Arkadiuszem Dzikowskim¹¹.

Początkowo grupy ruchu odtwórstwa historycznego posiadały niewielu członków. Mimo, że powstawały bractwa rycerskie, to charakteryzowała je różnorodność wpływów¹². Społeczeństwo schyłkowych lat 80. i początku 90. XX w. z dużym zainteresowaniem obserwowało rozwój tego zjawiska¹³. Rekonstrukcje historyczne z pewnością doskonale wpisały się w ten ponury okres, który nastąpił tuż po upadku system komunistycznego. Wkrótce okazało się, że ludzi wstępujących do takich grup jest wielu¹⁴.

Od momentu sprowadzenia rekonstrukcji historycznych w 1977 r. przez Z. Kwiatkowskiego¹⁵ aż do czasów współczesnych okres schyłkowego średniowiecza dominuje wśród odtwórców¹⁶. W latach 1990–1997 powstało aż 51 GRH¹⁷, a wśród nich również formacje napoleońskie, wczesnośredniowiecznych wikingów, szlachty polskiej XVII w.¹⁸ czy grup upamiętniających wydarzenia z września 1939 roku¹⁹.

W Golubiu-Dobrzyniu istniała w tamtym czasie federacja zrzeszająca ówczesne rycerstwo polskie. Nazwano ją *Polską Federacją Rycerską* (PFR). Prezesem tego stowarzyszenia został Z. Kwiatkowski. Bractwa, które uczestniczyły w turniejach organizowanych w Golubiu-Dobrzyniu, zapraszano do podpisania deklaracji zrzeszenia z tą federacją. Golubskie stowarzyszenie nie było zainteresowane zgłębianiem wiedzy historycznej. Traktowano tę aktywność jako rozrywkę z elementami komercyjnymi.

W tym czasie zaczęły się stopniowo pojawiać nowe bractwa rycerskie, które preferowały odtwarzanie walk rycerskich oraz bardziej profesjonalne podejście do materii odtwórstwa. Do najważniejszych z nich zaliczyć można pomorskie Bractwo

---

Rekonstrukcje walk jako sposób upamiętniania historii regionu na przykładzie inscenizacji historycznej pt. Lubelszczyzna 1944 – wyzwolenie czy druga niewola?, „Rocznik Lubelski”, 2016, t. 42, s. 217.

¹¹ Arkadiusz Dzikowski sprawuje od 2015 r. funkcję Hetmana Wielkiego KRP. Zob.: <http://dzierzgon.naszemiasto.pl/artukul/sztumianin-nowym-hetmanem-polskiego-rycerstwa,3352674,art,t,id,tm.html> [dostęp: 06.10.2017].

¹² A. Dzikowski, *Konserwacja, rekonstrukcja, edukacja*, [w:] *W służbie zabytków*, s. 273.

¹³ Wywiad z A. Dzikowskim.

¹⁴ Ibidem; M. Pstrocka-Rak, op. cit., s. 7; M. Skotnicka-Pałka, *Powtarzam powtórzone*, „Pamięć i Przyszłość”, 2014, nr 4, s. 63.

¹⁵ A. Sommer, op. cit., s. 10; J. Hańko, J.A. Daszyńska, op. cit., s. 5; B. Wypych, op. cit.

¹⁶ M. Pawlak, *Historia współczesnego ruchu rycerskiego w Bydgoszczy*, [w:] *Młodość historii*, red. A. Kosecki, t. 1, Toruń 2013, s. 71; P. Pilat, *Działalność Bractwa Rycerskiego Zamku Radzyńskiego*, [w:] *Konflikty i spory w regionie kujawsko-pomorskim*, red. M. Białkowski, A. Kosecki, Toruń 2013, s. 203; J. Hochleitner, M. Jasieniewska, *Współczesne rekonstrukcje bitwy pod Grunwaldem*, *KMW*, 2010, nr 3, s. 359; M. Gałęziowska, *Świętowanie wybranych rocznic bitwy pod Grunwaldem formą komunikacji rytualnej państwa i narodu*, „Kultura i Społeczeństwo”, 2012, nr 4, s. 83.

¹⁷ Por. B. Wypych, *Narodziny rodzimego ruchu rekonstruktorskiego w latach 1977–1997*, „Zapiski z Pogranicza” (złożone do druku).

¹⁸ M. Bąk, *Na młot Thora! Słowianie i wikingowie w wizji współczesnych rekonstruktorów historii*, „Wiadomości Historyczne”, 2013, nr 6, s. 4.

¹⁹ J. Hańko, J.A. Daszyńska, op. cit., s. 4.

Rycerskie Zamku Gniewskiego²⁰, Bractwo Rycerskie Ziemi Sztumskiej²¹ oraz dolnośląskie Bractwo Rycerskie Zamku Chojnik²² i Bractwo Rycerskie Zamku Bolków. W międzyczasie zakładano również pierwsze w Polsce szkoły fechtunku i szermierki historycznej. Najważniejszymi postaciami dla odtwarzania walk rycerskich byli Tadeusz Pagiński²³ oraz Wojciech Zabłocki. Wymienione wyżej stowarzyszenia nadal mają niebagatelny wpływ na rozwój rodzimego ruchu rekonstrukcyjnego²⁴.

Wraz z odrestaurowaniem zamku w Gniewie, zaczęło się tam gromadzić środowisko, któremu przestała wystarczyć *zabawa w średniowiecze*. Bractwa rycerskie, które się tam spotykały dążyły, aby nadać merytorycznego charakteru odtwórstwu. Wkrótce zaczęto odchodzić od golubskiej teatralności i dążono do rekonstruktorskiego realizmu. Formuła gniewska była odpowiedzią na rosnące wymagania widzów i nowo powstających grup rycerskich, które oczekiwały wzorców na coraz wyższym poziomie. Stopniowo kształtowano obyczaje i reguły w odniesieniu do szeroko pojętej kultury średniowiecza oraz podnoszono ogólny poziom prezentacji²⁵.

Od 1993 r. za sprawą kasztelana zamku gniewskiego Jarosława Struczyńskiego, zaczęto organizować w gniewskim grodzie turnieje rycerskie²⁶. Z czasem odbywały się tam również pokazy rzemiosła dawnego²⁷. W ciągu zaledwie kilku lat zamek w Gniewie stał się centrum kultury rycerskiej w Polsce i odegrał niebagatelną rolę w kształtowaniu się rodzimego ruchu rycerskiego. Obok wymienionych wyżej bractw, do udziału w spotkaniach zapraszano także grupy, m.in. Klan McCollapse czy Smocza Kompania²⁸.

W wyniku zauważalnego wzrostu popularności ruchu rycerskiego środowisko gniewskie zaczęło organizować spotkania bractw rycerskich. Głównym celem takich wydarzeń było zjednoczenie polskich stowarzyszeń odtwórstwa historycznego²⁹. W latach 1994–1997 na mapie Polski powstało aż 40 grup³⁰, których działalność

²⁰ Od 1993 r. organizator turniejów *O miecz króla Jana III Sobieskiego*. Zob. A. Sommer, op. cit., s. 12.

²¹ GRH została założona w roku 1992. W roku 1999 wspomniane bractwo współtworzyło Towarzystwo Turniejowe – Unia Pruska. Mistrz Bractwa Ziemi Sztumskiej Arkadiusz Dzikowski jest również jednym ze współtwórców jednego z pierwszych eventów historycznych w Polsce tj. *Oblężenie Malborka*. Zob. Wywiad z A. Dzikowskim; A. Sommer, op. cit., s. 36; A. Dzikowski, op. cit., s. 274.

²² Od 1991 r. do dnia dzisiejszego odbywa się za sprawą kasztelana niniejszego bractwa Jerzego Czajki najstarszy w Polsce turniej rycerski *O Złoty Belt*. Zob. A. Sommer, op. cit., s. 12; <http://www.chojnik.pl/pl/xxviii-turniej-rycerski-o-zloty-belt-zamku-chojnik,n-78>, dostęp 3 XII 2017.

²³ Ówczesny fechmistrz Gdańskiej Szkoły Fechtunku Bractwa św. Jerzego. Zob. <http://www.kapitula.com.pl/het.htm> [dostęp: 3.12.2017].

²⁴ A. Dzikowski, op. cit., s. 273.

²⁵ A. Sommer, op. cit., s. 13.

²⁶ Por. <http://wybrzeze24.pl/aktualnosci/struczynski-wstepujmy-pod-narodowa-choragiew> [dostęp: 09.09.2017].

²⁷ *Są to międzynarodowe pokazy kucia artystycznego i wyrobów platnerskich oraz oporządzenia rycerskiego i innych elementów kultury materialnej średniowiecza*. Zob. A. Sommer, op. cit., s. 12.

²⁸ Por. <http://www.smoczakompania.pl/historia.html> [pobrano: 02.08.2017].

²⁹ Wywiad z A. Dzikowskim.

³⁰ B. Wypych, op. cit. (złożone do druku).

należało koordynować³¹. Początkowo tematyka spotkań dotyczyła spraw organizacyjnych i kalendarza imprez. Po pewnym czasie zaczęto również dyskutować na tematy dotyczące wymogów regulaminowych oraz sprzętowych³². Wiele kontrowersji towarzyszyło ustalaniu zasad walk turniejowych oraz ich punktacji. Większość stowarzyszeń miało opracowane regulaminy, jednak w wielu przypadkach nie zawsze nawiązywały one do realiów historycznych³³. Nie tylko strona techniczna stanowiła temat sporu. Do konfliktów dochodziło również na tle ideologicznym oraz nadaniu religijnego aspektu³⁴ współczesnemu stanowi rycerskiemu³⁵.

Wkrótce w obrębie bractw gniewskich powstała myśl, aby powołać do życia nieformalną organizację, która zjednoczyłaby współczesny ruch rycerski. Cechami, które miały wyróżniać pierwszą w Polsce instytucję zrzeszającą część bractw z całego kraju na tle ówczesnie funkcjonujących stowarzyszeń miało być oparcie na źródłach historycznych wszelkich działań rekonstruktorskich. Warunkiem było podpisanie *Reguły Rycerskiej*. W tym celu zwołano w 1995 r. Konwent w Gniewie, na który przybyło aż 20 bractw rycerskich z całej Polski. Powołano wtedy *Komisję 12 Sprawiedliwych*³⁶, której zadaniem było opracowanie zbioru zasad opartych na średniowiecznych cnotach rycerskich.

Prace nad *Regułą*³⁷ oraz *Kodeksem Rycerskim*, czyli ideologicznymi filarami stowarzyszenia, trwały w latach 1995–1997. Polegały one na analizach źródeł historycznych i zbieraniu informacji z opracowań naukowych. Na spotkaniach zespołu przedstawiano swoje wnioski i postulaty, które miały złożyć się na kanon ustalonych praw. Od 1996 r. proces ujednoczenia zasad funkcjonowania grup rycerskich nabrał rozpędu. Na zwołanym w połowie listopada tego roku IV Ogólnopolskim Konwencie Rycerskim, przedstawiono propozycje do *Kodeksu Rycerskiego*. Na tym Konwencie, który jest uznawany za I Kapitułę Generalną, powołano również *Radę Kasztelanów*, która wchodziła w skład późniejszego Konwentu³⁸.

26 i 27 kwietnia 1997 roku w gdańskim dworze Artusa odbył się konwent bractw rycerskich³⁹. Podczas tego spotkania (zwanego II Kapitułą Generalną) do życia powołana została KRP. Zawiązano ją w wyniku dwuletnich prac, które przeprowadziła

³¹ A. Sommer, op. cit., s. 29.

³² A. Sommer, op. cit., s. 28.

³³ W tamtym czasie większość bractw, które zmierzały w stronę działalności, którą nazywamy dziś rekonstrukcjami historycznymi, odłączyła się od środowisk gniewskich. Według A. Dzikowskiego *było to takie niedzielne rycerstwo w kolczugach z welny, a ludziom przestało to jakby wystarczać*. Zob. Wywiad z A. Dzikowskim.

³⁴ Odnosząc się do średniowiecznego stanu rycerskiego biskup z Lisieux twierdził, że głównym celem rycerstwa jest działanie z silnego i prawego ramienia. Podobnie twierdził również biskup Jan z Salisburys twierdząc, iż rycerstwo jest ustanowioną przez Boga profesją społeczną. Podobnie pisano w romansach rycerskich jako o stanie natchniętym przez Boga. W XIV wieku Rajmund Lull oraz Geoffroi de Charny twierdzili, że aspekt religijny jest nierozzerwalny z ową grupą społeczną. Zob. M. Keen, *Rycerstwo*, Warszawa 2015, s. 18–19, 71.

³⁵ A. Dzikowski, op. cit., s. 273.

³⁶ A. Sommer, op. cit., s. 31.

³⁷ Ostateczna wersja dokumentów znajduje się w załączniku nr 1.

³⁸ A. Sommer, op. cit., s. 31.

³⁹ M. Jasieniewska, op. cit., s. 29; K. Rojek, op. cit., s. 5.

Komisja 12 Sprawiedliwych. W posiedzeniu II Kapituły Generalnej uczestniczyło aż 28 bractw z całej Polski. Nieformalnie kapituła działała już od dwóch lat⁴⁰.

Wraz z założeniem stowarzyszenia⁴¹ zatwierdzone zostały zasady jego funkcjonowania. Głównym założeniem KRP jest koordynacja działań organizacji rycerskich w kraju. Działalność Kapituły oparto na wspomnianej wcześniej *Regule* oraz *Kodeksie Rycerskim*, które decydują o jej niemal półprofesjonalnym poziomie. Dokumenty te stanowią zbiór reguł postępowania oraz obejmują podstawę ideologiczną obowiązującą bractwa z nią związane. Tekst informuje o urzędach, władzach oraz reguluje formy zachowań jej członków. Zajmuje się również kwestią organizacyjną podejmowanych przedsięwzięć. Są one bezpośrednim *łącznikiem pomiędzy przeszłością, a teraźniejszością*.

Przebieg obrad w Dworze Artusa przebiegał bez zakłóceń. W początkowej fazie odbyło się uroczyste wręczenie srebrnych sygnetów z wizerunkiem orła z mieczem. Znak ten jest od 1997 r. wyróżnieniem, które nadaje się zasłużonym członkom. Następnym punktem obrad było odczytanie *Kodeksu Rycerskiego*. Dokument ten miał za zadanie informować o urzędach oraz władzach KRP. Do dnia dzisiejszego odpowiada za regulowanie form zachowań członków bractw kapitulnych oraz porusza kwestie organizacyjne różnych przedsięwzięć⁴². Po przytoczeniu ostatecznego zapisu dokumentu, doszło do dyskusji. W jej wyniku wprowadzono szereg poprawek i wkrótce go przyjęto. Kolejnym krokiem był wybór Hetmana Rycerstwa Polskiego. Na niniejszą funkcję wybrano Tadeusza Pagińskiego⁴³. Został on wybrany ze względu na uznanie jego cnót i kompetencji rycerskich oraz zasług dla tworzenia zrębów Rycerstwa Polskiego w ostatnich latach⁴⁴.

Drugiego dnia obrad przyjęto Regulę Rycerską. 21 bractw oraz 2 Wolnych Rycerzy sygnowało dokument, zatwierdzając go pieczęcią. W momencie podpisywania tekstu 5 bractw nie wyraziło zgody na sygnowanie tekstu *Reguły*, ze względu na zapis preambuły, w której znalazło się odwołanie do wiary⁴⁵. Spowodowało to kontrowersje, które doprowadziły do odłączenia się części stowarzyszeń od nowo powstałej organizacji. Pierwszy jej akapit głosi:

⁴⁰ K. A. Edelman, *Współcześni rycerze. Powrót męskich ideałów*, <http://www.filipini.poznan.pl/art.php?tresc-212&lang=pl> [dostęp: 08.07.2017].

⁴¹ Od czasu powstania pozostaje ona największą polską organizacją zrzeszającą grupy i osoby zajmujące się rekonstrukcją historyczną. Por. <http://www.kapituła.com.pl/kap.htm> [dostęp: 05.07.2017].

⁴² *Ibidem*, s. 33.

⁴³ A. Dzikowski wspomina Pagińskiego – *Na samym początku kiedy został nam przedstawiony właśnie przez Jarka Struczyńskiego i przez Krzyśka Góreckiego z Gniewu, był to człowiek zupełnie na innym poziomie niż my. My byliśmy amatorami, którzy co prawda przebierali się w stroje i mieli jakieś marzenia, a on był człowiekiem, który miał niesamowite osiągnięcia już w szermierce sportowej, a jednocześnie jako pasję traktował odtwarzanie szermierki historycznej*. Tadeusz Pagiński jest wielokrotnie tytułowanym mistrzem sportowym, w tym olimpijskim, we florecie. Zakończywszy karierę sportową powołany został na trenera Narodowej Kadry Florecistek. Jego drużyna odnosiła spektakularne sukcesy a powszechnie znane jest szczególnie jedno nazwisko jego podopiecznej – Sylwii Gruchały. Zob. <http://www.choragiewhetmanska.fora.pl/o-jego-dostojnosci-panu-hetmanie-i-choragwi,3/jego-dostojnosc-pan-hetman-tadeusz-antoni-paginski,23.html> [dostęp: 12.09.2017].

⁴⁴ A. Sommer, *op. cit.*, s. 33.

⁴⁵ Wywiad z A. Dzikowskim.

*Stan rycerski zakonem wszystkiego rycerstwa jest, gdzie zakon ów jednaki jako i powołanie jego jedne źródła w wierze świętej mające*⁴⁶.

A. Dzikowski zauważa: *odtworzamy średniowiecze, w którym wiara była podstawowym wykładnikiem stanu rycerskiego. Oczywiście wywiązał się spór, a w gronie środowiska warszawskiego stwierdzono, że my reguły nie podpiszemy, wychodzimy z Kapituły, czyli zanim do niej weszli chociaż byli współtwórcami, niestety z niej wyszli*⁴⁷. J. Struczyński, kasztelan zamku gniewskiego podziela zdanie A. Dzikowskiego – *Nie można rycerstwa oderwać od chrześcijaństwa*⁴⁸. Część członków bractw chciała by nowa organizacja była całkowicie laicka, nie sugerowała, że jej członkowie mają związek z religią⁴⁹. Ostatecznie Konwent opuścili T. Szajewski i W. Zalewski. Jeszcze tego samego dnia przeprowadzono wybory uzupełniające skład personalny stowarzyszenia. Zwieńczeniem II Konwentu było publiczne odczytanie słów *Reguły* oraz wszelkich ustaleń zawartych na Konwencie⁵⁰.

Na sukces Kapituły składało się kilka czynników. Jej powstanie w 1997 r. zbiegło się w czasie z prężnie rozwijającym się w Polsce ruchem rycerskim. KRP dodała temu ruchowi rozpędu, stając się wyznacznikiem profesjonalizmu dla rodzimych grup odtwórstwa historycznego⁵¹. Aż 28 bractw pozakapitułnych uczestniczyło na zjeździe Kapituły Generalnej natomiast 34 stowarzyszeń odtwórczych na Konwencie Kapituły zwyczajnej (Wykres 1).

Od 1997 r. aż do dziś polskie środowiska rekonstruktorskie prężnie się rozwijają. Do dziś Kapituła sukcesywnie propaguje rycerskie idee oraz cnoty i jest najstarszą w Polsce organizacją zrzeszającą grupy rekonstruktorskie⁵². Instytucja ta dała również przykład innym środowiskom rycerskim, iż odtwórstwo oparte na źródłach historycznych może stanowić wartościowy element procesu dydaktycznego.

⁴⁶ Wywiad z A. Dzikowskim.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Por. <http://wybrzeze24.pl/aktualnosci/struczynski-wstepujmy-pod-narodowa-choragiew> [dostęp: 09.09.2017].

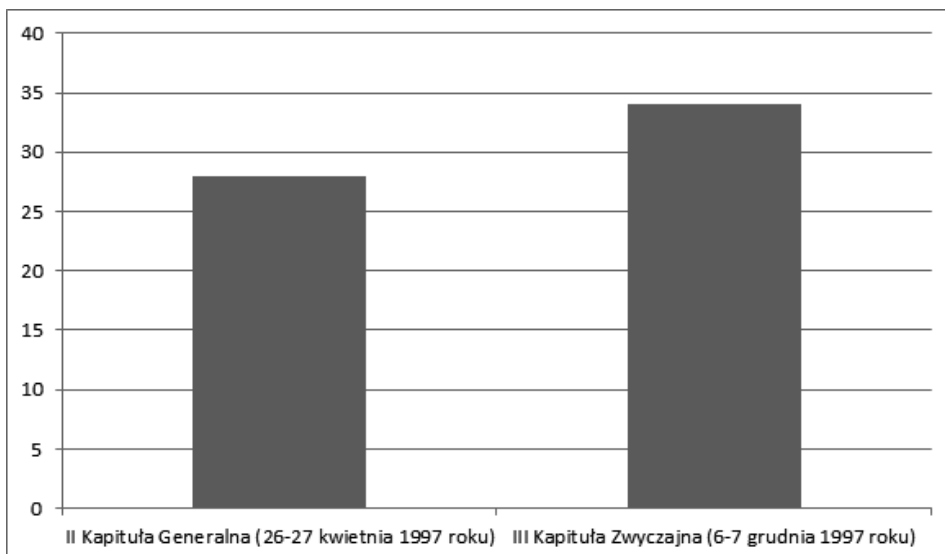
⁴⁹ A. Sommer, op. cit., s. 32.

⁵⁰ Ibidem, s. 34.

⁵¹ *Na lata 1997–2000 przypada okres najdynamiczniejszego rozwoju bractw pod względem ilościowym. Poważnie rozszerzył się w tym okresie zakres historyczny i tematyczny powstających organizacji. Powstały grupy nawiązujące w nazwie lub głębiej – ideologią, do reguły zakonnej jak – Zakon Mieczowy, bractwa odwołujące się do postaci świętych – Bydgoskie Bractwo Rycerskie św. Marcina (1998), Towarzystwo Św. Michała Archaniola (tzw. TAŚMA). Trend ten widoczny jest również na początku obecnego wieku. Pojawiły się też bractwa reprezentujące lub nawiązujące do własnych, rzeczywistych korzeni rodowych jak np. Rodowa Drużyna Rycerska herbu Korczak z Praszki (1997 r.). Nawiązujące w swej nazwie do bardzo znanych znaków orężnych jak np. Bractwo Rycerskie Excalibur (2000). Wraz z masowo powstającymi w Polsce GRH rozwijał się również ruch turniejowy. W 1998 r. odbyła się pierwsza edycja inscenizacji grunwaldzkiej. Rok później miejsce miało Oblężenie Malborka. W międzyczasie powstała Unia Pruska, której działalność zbliżona jest do KRP. Zob. A. Sommer, op. cit., s. 15, 23, 25, 36.*

⁵² A. Dzikowski, op. cit., s. 272.

Wykres 1: Bractwa rycerskie, które uczestniczyły w obradach KRP w 1997 r.

Źródło: na podstawie A. Sommer, op. cit, s. 31.

ANEKS

REGUŁA RYCERSKA

Stan rycerski zakonem wszystkiego rycerstwa jest, gdzie zakon ów jednaki jako i powołanie jego jedne źródła w wierze świętej mające.

W służbie stanu swego rycerze braćmi są, a braterstwo owe, siłę i dumę rodzące, źródłem czci i honoru rycerskiego się stawia. Jakoż nie ma godniejszego stanu ludzkiego serca i ducha, któryby bardziej powołany był w płodności swojej: zacność rodzić, miłość ojczyzny krzepić i sumiennosc powołania swego sprawować.

Bo też wiadomym jest, iż człowiek dumny, honorem się kierujący, szacunku dla się potrzebuje i by na ten szacunek zasłużyć w życiu swoim wedle zasad reguły świętej rycerskiej podąży.

Przeto winien rycerz pamiętać kim jest i zważyć na to co jego stan oznacza, pomnieć, że komu więcej poruczono od tego więcej wymagać będą.

Pragnąc tedy by czystosc ducha i godność, po wsze czasy, w stanie naszym rycerskim pozostawały świętą regułą rycerską niniejszym spisujemy.

Trzy są rycerza przymioty święte:

- czystość w miłości i prawdzie;
- cześć rycerska moc uczynku rodząca;
- sprawność oręża, ku obronie słabych i przestrodze niesprawiedliwych.

O sposobach czynienia, by prawym rycerzem zostać:

o żywocie:

- człeka wszelakiego szanować;
- miłość w sercu nosić;
- prawdę sercem i usty wyznawać;
- dobra i prawości przed złem i niesprawiedliwością bronić;
- słowu danemu wiernym być;
- zapalczywości nie mieć, gniewu nierozważnym uczynkiem nie wykonywać;
- zważać na dumę rycerską by pychą nie została splamiona;
- nigdy, jako żyw, pleców swoich wrogowi nie ukazywać;

o służbie:

- ducha swego i ciało doskonalić, w wierności powołaniu swemu pozostawić;
- ciało swe w sprawności trzymać, być zawsze do broni gotowym;
- majątek swój pomnażać i w należyтым porządku trzymać, by godnie w pole wystąpić, gdy zajdzie potrzeba;
- w miłosierdziu swoim hojnym być, w złej przygodzie uczynkiem i majątkiem wspomagać;

o porządku:

- sprzeczek nie miłować;
- ze skłóconymi pojednać się przed słońca zachodem;
- rozkazaniu starszego we wszystkim być posłusznym;
- oczu nie zamykać na grzechy występnych braci, lecz ku ich naprawie podążać;
- nie być winu ponad miarę oddanym, umysł w trzeźwości trzymać;
- do przyzwoitości się wdrażać, słów Złego w zwyczaju nie naśladować;
- oręża pochopnie nie dobywać, w stanie gotowości utrzymywać;

Źródło: Na podstawie A. Sommer, op. cit., s. 174–175.

**ROZWÓJ RODZIMEGO RUCHU REKONSTRUKCYJNEGO
A KULISY POWSTANIA KAPITUŁY RYCERSTWA POLSKIEGO****STRESZCZENIE**

W ostatniej dekadzie XX stulecia w gronie rodzimego ruchu rekonstrukcyjnego doszło do burzliwych przemian. Spowodowane było to upadkiem represyjnych rządów PRL-u oraz popytem społeczeństwa wyzwolonej Polski na przedsięwzięcia odtwórstwa historycznego. W pierwszej połowie lat 90. ruch ten charakteryzował się niskim stopniem profesjonalizmu,

a poziom merytoryczny nie był na wysokim poziomie. W połowie lat 90. XX wieku powstała w środowisku odtwórców idea stworzenia instytucji zrzeszającej odtwórców z całego kraju. Głównym założeniem jej inicjatorów było stworzenie instytucji, której działalność opartoby na źródłach historycznych. Stowarzyszenie powstało w roku 1997 pod nazwą Kapituła Rycerstwa Polskiego, a jej działalność cechuje się wysokim stopniem merytorycznym.

DEVELOPMENT OF THE LOCAL REENACTMENTS MOVEMENT AND THE BACKGROUND OF RISING OF THE CHAPTER OF POLISH KNIGHTS

SUMMARY

In the last decade of the 20th century, turbulent changes took place among the local reconstruction movement. This was caused by the collapse of the repressive regime of the People's Republic of Poland and by the demand of the Polish liberated society for the ventures of historical reenactment. In the first half of the 1990s, this movement was characterized by a low level of professionalism, and the substantive level was not at a high level. In the mid-1990s, the idea of creating an institution associating performers from all over the country was created in the environment of the re-enactors. The main assumption of its initiators was to create an institution whose activity would be based on historical sources. The Association was established in 1997 under the name of the Polish Knights' Chapter, and its activity is characterized by a high degree of merit.

DIE ENTWICKLUNG DER INLÄNDISCHEN REKONSTRUKTIONSBEWEGUNG UND DIE KULISSEN DER ENTSTEHUNG DES POLNISCHEN RITTERSCHAFTSSTIFTS

ZUSAMMENFASSUNG

Im letzten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts kam es im Kreis der heimischen Rekonstruktionsbewegung zu gewaltigen Veränderungen. Die Ursache dafür war der Niedergang der repressiven Regierung der Polnischen Volksrepublik sowie die gesellschaftliche Nachfrage des befreiten Polens nach Maßnahmen der historischen Rekonstruktion. In der ersten Hälfte der 90er Jahre war die Bewegung durch wenig Professionalität gekennzeichnet und die sachliche Ebene befand sich auch nicht auf hohem Niveau. In der Mitte der 90er Jahre des 20. Jahrhunderts ist im Kreise der Rekonstrukteure die Idee zur Bildung einer Institution entstanden, die die Rekonstrukteure aus ganz Polen vereinigen würde. Das Hauptanliegen der Gründerväter war die Schaffung einer Institution, deren Arbeit sich auf historische Quellen stützen könnte. Der Verein entstand 1997 unter dem Namen Polnischer Ritterschaftsstift (Kapituła Rycerstwa Polskiego) und seine Arbeit zeichnet hohes sachliches Niveau aus.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

Wywiad z Arkadiuszem Dzikowskim (rozm. przepr. B. Wypych), Malbork, dn. 02 VIII 2017.

Opracowania:

- Antoszek G., *Rekonstrukcje walk jako sposób upamiętniania historii region na przykładzie inscenizacji historycznej pt. Lubelszczyzna 1944 – wyzwolenie czy druga niewola?*, „Rocznik Lubelski”, 2016, t 42;
- Bąk M., *Na młot Thora! Słowianie i wikingowie w wizji współczesnych rekonstruktorów historii*, „Wiadomości Historyczne”, 2013, nr 6.
- Bogacki M., *O współczesnym „ożywianiu” przeszłości – charakterystyka odtwórstwa historycznego*, „Turystyka Kulturowa”, 2010, nr 4–6.
- Dzikowski A., *Konserwacja, rekonstrukcja, edukacja*, [w:] *W służbie zabytków*, red. J. Hochleitner, K. Polejowski, Malbork 2017.
- Gałęziowska M., *Świętowanie wybranych rocznic bitwy pod Grunwaldem formą komunikacji rytualnej państwa i narodu*, „Kultura i Społeczeństwo”, 2012, nr 4.
- Hańko J., Daszyńska J.A., *Rekonstrukcja historyczna: hobby, pasja, komercja?*, „Wiadomości Historyczne”, 2006, nr 6.
- Hochleitner J., Jasieniewska M., *Współczesne rekonstrukcje bitwy pod Grunwaldem*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2010, nr 3.
- Hochleitner J., Rekuć I., *O „ożywianiu” historii i współczesnych rycerzach na malborskim zamku*, [w:] *W służbie zabytków*, red. J. Hochleitner, K. Polejowski, Malbork 2017.
- Janiec J., *Możliwość wykorzystania interdyscyplinarnego odtwórstwa historycznego na poziomie szkoły podstawowej i gimnazjum oraz liceum w programie IB (International Baccalaurete)*, [w:] *Młodość Historii. Materialne i niematerialne aspekty rekonstrukcji historycznej*, t. 2, red. A. Kosecki, Toruń 2014.
- Jasieniewska M., *Międzynarodowy wymiar rocznicowych obchodów bitwy pod Grunwaldem*, praca magisterska pod kierunkiem dr. hab. J. Hochleitnera, Olsztyn 2008.
- Jędrysiak T., Rohrscheidt A.M., *Militarna turystyka kulturowa*, Warszawa 2011.
- Keen M., *Rycerstwo*, Warszawa 2015.
- Kosecki A., *Najważniejsze wydarzenia z historii Bydgoszczy i regionu mogące stanowić inspirację do organizowania inscenizacji historycznych w oparciu o opinie nauczycieli historii bydgoskich szkół gimnazjalnych i ponad gimnazjalnych*, [w:] *Młodość Historii. Materialne i niematerialne aspekty rekonstrukcji historycznej*, t. 2, red. A. Kosecki, Toruń 2014.
- Kwiatkowski T., *Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji*, t. 2, Warszawa 2008.
- Markowski S., *Rekonstrukcje historyczne w wychowaniu młodzieży*, „Zeszyty Naukowe WSOWL”, 2009, nr 1.
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, *Grupy rekonstrukcji historycznych – działania oddolne na rzecz krzewienia kultury narodowej*, Warszawa 2016.
- Olechnicki M., Szlendak T., Karwacki A., *Grupy rekonstrukcji historycznej. Edukacja i konsumowanie przeszłości*, Toruń 2016.
- Pawlak M., *Historia współczesnego ruchu rycerskiego w Bydgoszczy*, [w:] *Młodość historii*, red. A. Kosecki, t. 1, Toruń 2013.
- Pawleta M., *Rekonstrukcje i inscenizacje przeszłości w perspektywie turystyki archeologicznej w Polsce*, [w:] J. Gancarski, *Skanseny archeologiczne i archeologia eksperymentalna szansą na rozwój turystyki*, Krosno 2015, s. 364–384.

- Pilat P., *Działalność Bractwa Rycerskiego Zamku Radzyńskiego*, [w:] *Konflikty i spory w regionie kujawsko-pomorskim*, red. M. Białkowski, A. Kosecki, Toruń 2013.
- Pietrzyk M., *Świat społeczny rekonstrukcji historycznej epoki późnego średniowiecza: podstawowe założenia, problemy i wyzwania badawcze*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica”, 2016, nr 6;
- Pstrocka-Rak M., *Uczestnictwo reanimatorów dawnej historii w imprezach turystyki kulturowej na przykładzie inscenizacji bitwy pod Grunwaldem*, „Turystyka Kulturowa”, 2013, nr 4.
- Raport z badania zrealizowanego na potrzeby wieloletniego programu „Niepodległa”*, TNS POLSKA dla Narodowego Centrum Kultury, opr. M. Werner, T. Kukołowicz, M. Modzelewska, Warszawa 2016.
- Rojek K., *Znaczenie pamiątek i rekonstrukcji historycznych epoki napoleońskiej w Polsce dla rozwoju turystyki kulturowej (historyczno-biograficznej)*, „Turystyka Kulturowa”, 2009, nr 5.
- Słapek D., *Rekonstrukcje, repliki, eksperyment... – odtwórstwo historyczne, a dydaktyka historii starożytnej w Instytucie Historii UMCS w latach 2002–2015*, [w:] *Historia starożytna na polskich uniwersytetach – wczoraj, dziś, jutro*, red. R. Kulesza, Warszawa 2016.
- Skotnicka-Pałka M., *Powtarzam powtórzone*, „Pamięć i Przyszłość”, 2014, nr 4.
- Sommer A., *Podstawy działalności Towarzystwa Turniejowego – Unia Pruska jako przykład współczesnego Ruchu Rycerskiego w Polsce*, praca magisterska pod kierunkiem prof. dr. hab. Andrzeja Klondera, Bydgoszcz 2006.
- Stuglis M.M., *Pomiędzy rekonstrukcją, odtwórstwem, a inscenizacją, czyli próba analizy zjawiska rekonstrukcji historycznej*, „Pamięć i Sprawiedliwość”, 2013, nr 2.
- Szulc M., *Struktura wartości osobistych i motywy zainteresowań osób biorących udział w rekonstrukcjach historycznych*, „Turystyka Kulturowa”, 2014, nr 4.
- Wołyńska M., *XVI-wieczna uczta gdańska. Rekonstrukcja historyczna w oparciu o zabytki archeologiczne, ikonografię i źródła pisane*, [w:] *Młodość historii*, t. 2, Toruń 2014.
- Wypych B., *Narodziny rodzimego ruchu rekonstruktorskiego w latach 1977–1997*, „Zapiski z Pogranicza”, (złożony do druku).

Strony internetowe:

- Edelman K.A., *Współcześni rycerze. Powrót męskich ideałów*, <http://www.filipini.poznan.pl/art.php?tresc-212&lang=pl> [dostęp: 08.07.2017].
- Gulanowski J., *Rekonstrukcja historyczna a problem zapośredniczenia w pedagogice*, https://www.academia.edu/1510306/Rekonstrukcja_historyczna_a_problemy_zapo%C5%9Bredniczenia_w_pedagogice [dostęp: 19.05.2017].
- <http://www.choragiewhetmanska.fora.pl/o-jego-dostojnosci-panu-hetmanie-i-choragwi,3/jego-dostojnosc-pan-hetman-tadeusz-antoni-paginski,23.html> [dostęp: 12.10.2017].
- <http://wybrzeze24.pl/aktualnosci/struczynski-wstepujmy-pod-narodowa-choragiew> [dostęp: 09.09.2017].
- <http://www.smozakompania.pl/historia.html> [dostęp: 02.08.2017].
- <http://www.kapitula.com.pl/tw-reg.htm> [dostęp: 16.08.2017].
- <http://dzierzgon.naszemiasto.pl/artukul/sztumianin-nowym-hetmanem-polskiego-rycerstwa,3352674,art,t,id,tm.html> [dostęp: 06.10.2017].
- <https://www.tygodnikprzeglad.pl/sladami-ojca/> [dostęp: 06.11.2017].
- <http://www.chojnik.pl/pl/xxviii-turniej-rycerski-o-zloty-belt-zamku-chojnik,n-78> [dostęp: 3.12.2017].